

HELSINGIN YLIOPISTON FONETIIKAN LAITOKSEN MONISTEITA
MIMEOGRAPHED SERIES OF THE DEPARTMENT OF PHONETICS
UNIVERSITY OF HELSINKI

N:O 16

ANTTI IIVONEN, ANTTI SOVIJÄRVI & REIJO AULANKO

**FONEETTISEN KIRJOITUKSEN
KEHITYS JA NYKYTILA**

Kansainvälinen foneettinen aakkosto (IPA)
Suomalais-ugrilainen tarkekirjoitus (SUT)

**HELMIKUU 1990
HELSINKI**

5. Suomalais-ugrilaisen tarkekirjoituksen (SUT) merkit

5.1. Vokaalit

ETUVOKAALEJA:

[$\dot{i}$ $\ddot{u}$]	lavea ja pyöreä suppea etuvokaali
[$\underset{\cdot}{i}$ $\underset{\cdot}{\ddot{u}}$]	lavea ja pyöreä suppeaa väljempi etuvokaali
[e $\ddot{o}$]	lavea ja pyöreä välinen tai puolisuppea etuvokaali
[ε $\ddot{\ddot{o}}$]	lavea ja pyöreä puoliväljä etuvokaali
[$\underset{\cdot}{\ddot{a}}$ (= $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}}$) $\underset{\cdot}{\ddot{\alpha}}$ (= $\underset{\cdot}{\mathfrak{ae}}$, $\underset{\cdot}{\ddot{a}_o}$)]	lavea ja pyöreä väljää suppeampi etuvokaali
[$\underset{\cdot}{\ddot{a}}$ $\underset{\cdot}{\ddot{\alpha}}$ (= $\underset{\cdot}{\ddot{\alpha}_o}$)]	lavea ja pyöreä väljä etuvokaali
[$\underset{\cdot}{\ddot{a}}$ (= $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}}$) $\underset{\cdot}{\ddot{\alpha}}$]	lavea ja pyöreä taempi etuvokaali
[$\underset{\cdot}{i}$ $\underset{\cdot}{\ddot{o}}$]	reduoituneita (vajaaääntöisiä) vokaaleja (tarvittaessa nurin tai kyljelleen käännettyinä)

KESKIVOKAALEJA:

[$\underset{\cdot}{i}$ $\underset{\cdot}{u}$ (= $\underset{\cdot}{u}$)]	lavea ja pyöreä suppea keskivokaali
[e $\underset{\cdot}{o}$]	lavea ja pyöreä välinen tai puolisuppea keskivokaali
[ε $\underset{\cdot}{\ddot{o}}$]	lavea ja pyöreä puoliväljä keskivokaali
[$\underset{\cdot}{a}$ (= $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}}$, $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}}$) $\underset{\cdot}{\alpha}$]	lavea ja pyöreä väljä keskivokaali

TAKAVOKAALEJA:

[$\underset{\cdot}{i}$ u]	lavea ja pyöreä suppea takavokaali
[$\underset{\cdot}{u}$]	lavea suppeaa väljempi takavokaali
[$\underset{\cdot}{e}$ o]	lavea ja pyöreä välinen tai puolisuppea takavokaali
[$\underset{\cdot}{\varepsilon}$ $\underset{\cdot}{\ddot{o}}$]	lavea ja pyöreä puoliväljä takavokaali
[$\underset{\cdot}{a}$ (= $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}}$) $\underset{\cdot}{\alpha}$ (= $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}}$, $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}_o}$)]	lavea ja pyöreä väljä takavokaali
[$\underset{\cdot}{v}$ (= $\underset{\cdot}{\mathfrak{a}}$) $\underset{\cdot}{\ddot{o}}$]	reduoituneita vokaaleja

YLEISMERKKEJÄ:

[Λ]	mikä vokaali tahansa
---------------	----------------------

[<u>Λ</u>]	ston vokaali
[ɤ]	mikä takavokaali tahansa
[ø̥]	mikä etuvokaali tahansa
[ΛΛ]	mikä diftongi tahansa

5.2. Konsonantit

KLUSIILEJA:

[p]	ston bilabiaalinen kova (tenuis) klusiili
[B = <u>b</u>]	ston tai puolislil bilabiaalinen pehmeä (media) klusiili
[b]	sll bilabiaalinen pehmeä (media) klusiili
[t ṭ]	ston medioalveolaarinen ja kakuminaalinen kova (tenuis) klusiili
[D = <u>d</u>]	ston tai puolislil medioalveolaarinen pehmeä (media) klusiili
[d ḍ]	sll medioalveolaarinen ja kakuminaalinen pehmeä (media) klusiili
[k]	ston (medio)palataalinen kova (tenuis) klusiili
[G = <u>g</u> (= <u>g</u>)]	ston tai puolislil (medio)palataalinen pehmeä (media) klusiili
[g]	sll (medio)palataalinen pehmeä (media) klusiili
[ʔ]	ston laryngaalinen kova (tenuis) klusiili

SPIRANTTEJA:

[φ β]	ston ja sll bilabiaalinen spirantti
[f v̥]	ston ja sll dentilabiaalinen spirantti
[θ ð]	ston ja sll medioalveolaarinen spirantti
[t̪ ð̪]	ston ja sll kakuminaalinen spirantti
[ʃ ʒ]	ston ja sll liudentunut palataalinen spirantti
[χ γ]	ston ja sll palataalinen spirantti
[ħ ħ̥ (= ɣ)]	ston ja sll laryngaalinen spirantti

PUOLIVOKAALEJA:

[<i>w</i> <i>w̥</i>]	ston ja sll bilabiaalinen puolivokaali
[<i>v</i> <i>v̥</i>]	ston ja sll dentilabiaalinen puolivokaali
[<i>j</i> <i>j̥</i>]	ston ja sll liudentunut palataalinen puolivokaali
[<i>h</i> <i>h̥</i>]	ston ja sll laryngaalinen puolivokaali

SIBILANTTEJA:

[<i>s</i> <i>z</i>]	ston ja sll alveolaarinen suppea sibilantti
[<i>š</i> <i>ž</i>]	ston ja sll alveolaarinen väljä sibilantti

AFFRIKAATTOJA:

[<i>ts</i> tai <i>ʈs</i> ; <i>dz</i> tai <i>ɖz</i>]	ston ja sll alveolaarinen suppea yksinäisaffrikaatta
[<i>tš</i> tai <i>ʈš</i> ; <i>dž</i> tai <i>ɖž</i>]	ston ja sll alveolaarinen väljä yksinäisaffrikaatta
[<i>tts</i> <i>ddz</i>]	ston ja sll alveolaarinen suppea geminaatta-affrikaatta
[<i>ttš</i> <i>ddž</i>]	ston ja sll alveolaarinen väljä geminaatta-affrikaatta

TREMULANTTEJA:

[<i>ʍ</i> <i>ʍ̥</i>]	ston ja sll bilabiaalinen tremulantti
[<i>ʀ</i> <i>ʀ̥</i>]	ston ja sll medioalveolaarinen tremulantti
[<i>ʀ̥</i> <i>ʀ̥̥</i>]	ston ja sll uvulaarinen tremulantti
[<i>ʀ̥̥</i> <i>ʀ̥̥̥</i>]	ston ja sll medioalveolaarinen frikotremulantti

PUOLITREMULANTTEJA:

[<i>ɹ</i> <i>ɹ̥</i>]	ston ja sll tärytön medioalveolaarinen puolitremulantti
[<i>ɹ̥</i> <i>ɹ̥̥</i>]	ston ja sll tärytön uvulaarinen puolitremulantti
[<i>ɖ̥</i> <i>ɖ̥̥</i>]	ston ja sll yksitäryinen medioalveolaarinen puolitremulantti
[<i>ɖ̥̥</i> <i>ɖ̥̥̥</i>]	ston ja sll yksitäryinen uvulaarinen puolitremulantti

FRIKOLATERAALEJA:

[$\check{L}$ $\check{I}$] ston ja sll heleä medioalveolaarinen frikolateraali

LATERAALEJA:

[L I] ston ja sll heleä medioalveolaarinen lateraali

[ℓ l] ston ja sll puolitumma medioalveolaarinen lateraali

[π λ] ston ja sll tumma medioalveolaarinen lateraali

NASAALEJA:

[M m] ston ja sll bilabiaalinen nasaali

[$\underset{5}{M}$ $\underset{5}{m}$] ston ja sll dentilabiaalinen nasaali

[N n] ston ja sll medioalveolaarinen nasaali

[η η] ston ja sll palataalinen nasaali

MAISKAUSÄÄNTEITÄ:

[Π π] ston ja sll labiaalinen maiskausäänne

[T τ] ston ja sll dentaalinen maiskausäänne

[K κ] ston ja sll palataalinen maiskausäänne

YLEISMERKKEJÄ:

[X] mikä yksinäiskonsonantti tahansa

[$\underline{X}$] ston konsonantti

[XX] mikä geminaatta tahansa

[xy] mikä tahansa kahden konsonantin yhtymä

[qxy] mikä tahansa kolmen erilaisen konsonantin yhtymä

5.3. Segmenttaaliset tarkkeet

[X^{δ} , $X^{\delta\delta}$, Λ^X]	kahden äänteen välinen siirtymä-äänne
[$\tilde{\Lambda}$]	vahva nasalointi tai naso-oraaalisuus
[$\underline{\Lambda}$]	heikko nasalointi tai naso-oraaalisuus
[$\underline{X}$ $\underline{\Lambda}$]	lievä takaisuus
[$\underline{X}$ $\underline{\Lambda}$]	lievä etisyys
[$\check{X}$ $\check{Y}$]	konsonantin voimakas hankaushälyisyys tai spiranttisuus tai nousuintonaatio
[$\underline{\Lambda}$ $\underline{X}$]	vokaalin lievä väljemmyys tai konsonantin höllyys
[$X_{\wedge}$]	konsonantin tiukkuus (tarke päämerkin jäljessä)
[$X_{\vee}$ $\Lambda_{\vee}$]	huuliartikulaation laveneminen (delabiaalistuminen; tarke päämerkin jäljessä)
[$\underline{\Lambda}$ $\underline{X}$ (= $\underline{X}_{\wedge}$)]	vokaalin lievä suppeus (suppeammuus) tai konsonantin lievä dorsaalinen tai koronaalinen liudentuneisuus
[$\acute{X}$]	konsonantin (tavallisesti voimakas) liudentuneisuus
[$\dot{\Lambda}$ $\dot{X}$]	vokaalin suppeus (suppeammuus) tai tenuisten, medioiden ja sibilanttien puolisoinnillisuus
[$\underline{\Lambda}$ $\underline{X}$]	vokaalin takaisuus tai konsonantin suuri takaisuus (kakuminaalisuus, faryngaalisuus)
[$\underline{X}$]	uvulaarisuus
[$\ddot{X}$]	konsonantin interdentaalisuus
[$\ddot{\text{ö}}$]	etuvokaalisuus (eräissä tapauksissa)
[$\underline{X}$]	konsonantin sonanttisuus
[X^c]	klusiilin aspiraatio
[$\overset{\circ}{\Lambda}$ (= $\overset{\circ}{\Lambda}$, Λ°)]	vokaalin edellä sll luja aluke tai puristussupistuma
[X°]	oraaliksiiliin jäljessä laryngaalinen lisäsulkeuma (ejektiveissä)
[$\underline{\Lambda}$]	keskivokaalisuus
[$\underline{\Lambda}$]	vokaalin konsonanttinen funktio
[$\underline{\Lambda}$ $\underline{X}$]	vokaalin redusoituneisuus (vaihtoehtoinen tarke) tai konsonantin koronaalisuus

[$\underset{\cdot}{X}$]	postdentaalinen artikulaatio (dentaalikonsonantissa) tai labiodentaalinen artikulaatio (labiaalikonsonantissa)
[( ]	tavunraja, esim. sm. <i>linja, auto</i> , veps. <i>me, tsas</i> 'metsässä', <i>t'ül, tsad</i> 'tylsät', <i>ku, džu</i> 'koiranpentu', unk. <i>tsi, tsα</i> (ortogr. cica) 'pikku kissa (tutt.)'; affrikaattojen geminaatioissa ei tätä merkkiä esiinny, esim. unk. <i>ęddzō</i> 'valmentaja'.
[$\smile$]	assimilaatio sanojen välissä
[$\sqcup$]	edellisen sanan loppukonsonantin joutuminen seuraavan sanan alkukonsonantiksi tai loppukonsonantin muodostuminen sanoja yhdistäväksi geminaatiksi
[$\underset{x}{\Lambda}$]	käheä- tai sameasointisuus
[$\underset{+}{\Lambda}$]	narinaäänisyys
[$\underline{\Lambda}$ $\underline{X}$]	soinnittomuuden vaihtoehtoinen tarke
[$X \sqcup$]	laukeaman puute
[H tai ρ]	siirtymä-äänne, johon voi liittyä laryngaalihälyä esim. lpL <i>olHkut</i> tai <i>obkut</i> 'ulkoa' (ks. E. Itkonen <i>et al.</i> 1975:1531a).
[$?$ $^{\circ}$]	ston luja aluke/lopuke tai puristealuke/-lopuke
[Λ_o X_o X_u X_i X_r ym.]	sivuartikulaatio

5.4. Prosodiset tarkkeet

ÄÄNTEIDEN KESTOASTEET:

[$\overset{\wedge}{\Lambda}$ $\overset{x}{X}$]	ylilyhyt kesto, kuten mm. siirtymissä (rivinylinen pienikokoinen kirjain)
[$\overset{\sim}{\Lambda}$ $\tilde{X}$]	vajaalyhyt kesto (tarke päämerkin päällä)
[Λ X]	lyhyt kesto (jätetään merkitsemättä)
[Λ X]	puolilyhyt kesto (tarke päämerkin jäljessä)
[$\overset{\cdot}{\Lambda}$ $\overset{\cdot}{X}$]	puolipitkä kesto (tarke päämerkin päällä)
[$\overset{\cdot}{\Lambda}$ $\overset{\cdot}{X}$]	vajaapitkä kesto (tarke päämerkin päällä)
[$\bar{\Lambda}$ $\bar{X}$]	pitkä kesto (tarke päämerkin päällä)
[$\hat{\Lambda}$ $\hat{X}$]	ylipitkä kesto (tarke päämerkin päällä)

PAINOTUS (sana- ja lausepaino):

['] (koko tavun edessä) tai [Λ ·] (tavun sonantin jäljessä) = sanan pääpaino ja puhetahdin vahvasti painotettu l. vahva tavu tai lapissa diftongin jälkikomponentin vahva paino. Kaksinkertaista pääpainon merkkiä ["] voidaan käyttää osoittamaan erittäin voimakasta lausepainoa (ks. luku 2.4.5).

[,] (vuoritavun edessä) tai [Λ :] (tavun sonantin jäljessä) = sanan sivupaino ja puhe- tai esitahdin puolivahvasti painotettu l. puolivahva tavu

Lausepainotusta voidaan merkitä myös numeerisesti (rivin yläpuolelle ensimmäisen sonantin merkin päälle): 1 = heikoin, 4 = vahvin.

JAKSOTTELU:

[/ tai |] kahden puhetahdin tai esitahdin ja puhetahdin raja. Rytmijaksoon kuuluvan esitahdin alussa ei puhetahdin merkkiä käytetä.

[+ tai // tai ||] seuraavaksi laajemman puheyksikön (esim. rytmijakson) raja

[⊔] sanojen läheinen ääntämyksellinen yhteenkuuluvuus (vrt. edellä)

TAUOT:

[⤴] kokotauko, jonka rytmisen kesto on verrattavissa rytmijakson ääntöaikaan

[⤵] täytetauko, jonka rytmisen kesto on verrattavissa edellisen puhetahdin tai sitä lyhyemmän puhunnoksen aikaan. Kestoa voidaan merkitä pienikokoisilla numeroilla ⁰ — ⁴ puhetahteja osoittavien viivojen päällä, jolloin ⁰ tarkoittaa lyhintä aikaa

Jollei puhe- ja esitahkien rajoja erikseen merkitä, voidaan merkkejä [/ |] käyttää täytetauon merkinä ja vastaavasti merkkejä [// ||] kokotauon merkinä (ks. jaksottelu).

PUHEÄÄNIALA:

[#] sanajakson, tavallista käyttöalaa tuntuvasti korkeampi "ylentynyt" ääni

[b] tavallista alaa tuntuvasti matalampi "alentunut" ääni

[ʔ] tavallisesta poikkeava (korkeampi tai matalampi) ääniala muuttuu tavalliseksi

[# — ʔ] korkeammasta alasta siirrytään vähitellen tavalliseen

[ʔ — #] tavallisesta alasta siirrytään vähitellen korkeampaan

[ʔ — b] tavallisesta alasta siirrytään vähitellen matalampaan

[b — ʔ] matalammasta alasta siirrytään vähitellen tavalliseen

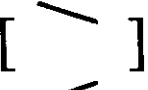
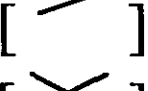

SÄVELKULKU:

TAVUSSA (merkit tavun sonantin jäljessä):

[Λ [∞]]	laskeva sävelkulku, esim. rr <i>a[∞]ndən</i> 'henki', lätti <i>pi[∞]rkt</i> 'ostaa'
[Λ [∞]]	nouseva sävelkulku, esim. rr <i>a[∞]nden</i> 'sorsa'
[Λ [~]]	heikosti nouseva tai tasainen, esim. lätti <i>lai-va</i> 'vene', <i>til-ts</i> 'silta'
[Λ [∨]]	laskeva-nouseva sävelkulku, esim. liiv. <i>lē[∨]D</i> 'lehti'
[Λ [^]]	nouseva-laskeva sävelkulku, esim. sm. # <i>kī[^]tos</i> (ihmettelevästi)
[Λ ⁻]	tasainen sävelkulku, esim. sm. <i>päi-vā</i> (tavallisesti ja jatkoa odottaen)

SANASSA TAI SANARYHMÄSSÄ:

[ ]	laskeva sävelkulku, esim. ' <i>kī[∞]tos</i> (päättäväisesti)
[ ]	nouseva sävelkulku, esim. ' <i>kī[∞]tos</i> (kohteliaasti)
[ ]	laskeva-nouseva sävelkulku, esim. ' <i>kī[∞]toksia ,paljon</i> (sovinnaisesti)
[ ]	nouseva-laskeva sävelkulku, esim. ' <i>sitā[∞] vähem,män</i> (aprikoiden)
[ ]	tasainen sävelkulku, esim. ' <i>huomenta[∞] pojat</i> (tavallisesti, välinpitämättömästi)

Sävelkulku voidaan merkitä myös numeerisesti (rivin alapuolelle):

4 = kohonnut tai ylentynyt

3 = noussut

2 = leposävel

1 = madaltunut tai alentunut.

FONOSTILISTIIKKA:

[!]	allegromuotoisten sanojen edessä ja jäljessä, niiden ja täysmuotojen välisiä eroja tutkittaessa (ks. luku 2.4.5)
-------	--